

МІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра психології і туризму

КУРСОВА РОБОТА

на тему: «Гендерні відмінності агресивності в підлітковому віці»

Студентки Кривошей Віталіни
Вячеславівни
педагогічний факультет романо-
германської та української філології
напряму підготовки «014 Середня освіта»
спеціальності «014. 021 Іспанська мова і
література» групи СОі01-20

Науковий керівник: к.психол.н., доцент,
доцент кафедри психології і туризму
Кириленко Валентина Граціянівна

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка ЄКТС: _____

Члени комісії:

_____ (прізвище та ініціали)
_____ (прізвище та ініціали)
_____ (прізвище та ініціали)

КИЇВ – 2023

ЗМІСТ

		стор.
Вступ		4
РОЗДІЛ 1.	ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ АГРЕСИВНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	
	1.1. Поняття про агресію та агресивність у вітчизняних та зарубіжних концепціях	7
	1.2. Психологічні детермінанти агресивності в підлітковому віці.	11
	1.3. Гендерні відмінності проявів агресивності у період середнього шкільного віку	17
РОЗДІЛ 2.	ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ АГРЕСИВНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	
	2.1. Методика проведення дослідження гендерних відмінностей агресивності підлітків	21
	2.2. Аналіз результатів проведення дослідження гендерних відмінностей агресивності підлітків.	25
ВИСНОВКИ		29
Список використаних джерел		32
Додатки		34
Анотація		

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема агресивної поведінки у підлітковому віці є важливим та актуальним питанням. Підлітковий період відзначається інтенсивними фізіологічними та психологічними змінами, а також соціальними перетвореннями, що можуть вплинути на формування особистості.

Агресивна поведінка може мати серйозні наслідки, такі як загроза життю, здоров'ю та гідності людини. Тому дослідники присвячують багато часу та зусиль вивченню цієї проблеми, зокрема розумінню поняття агресії, визначенню її функцій, біологічних та соціальних детермінантів.

Агресія має як біологічне, так і соціальне походження. З одного боку, генетичні та нейрохімічні фактори можуть впливати на виникнення агресивної поведінки. З іншого боку, оточення, виховання, моделювання та соціальне середовище також грають важливу роль у формуванні агресивності.

Дослідники також досліджують механізми засвоєння та закріплення агресивної поведінки, а також умови, що впливають на її прояви. Виявлення індивідуальних та статево-вікових особливостей агресивної поведінки допомагає краще зрозуміти цей явище та виявити специфічні підходи до запобігання агресії. Запобігання агресивної поведінки вимагає комплексного підходу, який включає родинні, освітні, психологічні та соціальні заходи.

Зарубіжні та вітчизняні дослідження довели, що агресія підлітків є своєрідною формою самовираження. Низку наукових робіт: К. Бютнера, О.Ю. Дроздова, Г. Паренса, І.А. Фурманова - присвячено дослідженню особливості агресивної поведінки осіб різних вікових груп. Наукові праці Г.М. Андреева, Л. Берковіц, Н.Ю. Волянюк, С.А. Завражин, С.Г. Шебанова. присвячені вивченню різних форм агресивної поведінки. Зв'язок агресивності з конфліктами став предметом дослідження Г.В. Васильєва, Г.В. Ложкіна, В.С. Мерліна, М.С. Неймарка. Поведінка агресора є основним об'єктом уваги для створення найкращих праць.

Особливості виховання в офіційних інститутах соціалізації, таких як сім'я та система освіти, можуть впливати на формування агресивної поведінки підлітків. Недостатня увага, негативні впливи або неправильні підходи до виховання можуть сприяти виникненню агресії.

Група однолітків і підліткова субкультура загалом також мають значний вплив на підлітків. Соціальні норми, прийняті у групі, можуть посилювати агресивну поведінку або сприяти формуванню позитивних способів вираження емоцій.

Соціально-економічні фактори можуть мати значний вплив на формування агресивності серед підлітків. Деякі специфічні чинники, які можуть бути присутні в конкретному суспільстві, включають:

Незадовільне матеріальне становище: Брак економічних ресурсів і доступу до основних потреб може сприяти появі напруги та конфліктів, що можуть виявлятися у формі агресивної поведінки.

Нерівність у суспільстві: Великі розходження у статусі, доходах та можливостях можуть створювати відчуття несправедливості і безпорядку. Це може спонукати підлітків до агресивної поведінки як спроби висловити свою незадоволеність і протестувати проти системи.

Привілеї певних невеликих груп: Якщо існують групи людей, які користуються привілеями та перевагами на підставі соціальних, етнічних або інших факторів, це може створювати відчуття образи та безпорадності серед інших членів суспільства, що може сприяти агресивній реакції.

Несправедливе вирішення проблем: Коли існуючі проблеми не розв'язуються справедливо і на користь всіх учасників, це може підживлювати агресію. Наприклад, якщо підліток спостерігає систематичне примирення негативних дій або безкарність за порушення закону, це може підштовхнути його до агресивної поведінки.

Засоби масової комунікації, зокрема телебачення, фільми, музика та сучасні комп'ютерні технології, можуть впливати на уявлення підлітків про

агресивну поведінку. Експозиція до насильства і агресії у медіа може сприяти наслідуванню цих моделей поведінки.

Отже, **мета** курсової роботи полягає у теоретичному аналізі та емпіричному вивченні психологічних детермінантів агресивної поведінки у підлітковому віці.

Об'єкт дослідження: агресія як психологічне явище.

Предмет дослідження: психологічні детермінанти агресивності у підлітковому віці.

Гіпотеза дослідження – агресивність у підлітковому віці може мати як деструктивну, так конструктивну спрямованість.

Завдання дослідження:

1. Опрацювати наукову літературу з досліджуваної проблеми.
2. Проаналізувати історико-психологічний феномен агресії.
3. Охарактеризувати психологічні детермінанти агресивності в підлітковому віці.
4. Розглянути теоретичні підходи до методів вивчення агресії.
5. Провести експериментальне дослідження.
6. На підставі отриманих результатів зробити відповідні висновки.

Методи: теоретичний аналіз наукових джерел, тестування: адаптована методика А. Басса та А. Дарки і тест "Діагностика стилю спілкування", спостереження, бесіда. Одержані дані підлягали якісному та кількісному аналізу. теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення;

Організація дослідження: Експериментальне дослідження проводилось на базі Житомирського міського колегіуму № 34 у березні місяці року. Об'єктом дослідження визначили учнів сьомого класу. Загальна вибірка складала 5 осіб віком яких від 12 до 13 років.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть сприяти виявленню вербальних і невербальних проявів агресії у підлітковому віці з подальшим визначенням методів соціально-психологічної корекції підлітків з агресивною поведінкою в сучасній школі.

Структура та обсяг курсової роботи: Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та 6 додатків. Загальний обсяг роботи – 42 сторінки.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТІВ АГРЕСИВНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

1.1. Поняття про агресію та агресивність у вітчизняних та зарубіжних концепціях

Позначимо чотири основні категорії, до яких відносяться пояснення виникнення агресії. Агресія є частиною природжених спонукань і задатків; потреб, що активізуються зовнішніми стимулами, кількості послідовних фрустрацій [12].

Фрустрація виникає, коли людина переживає перешкоди у задоволенні своїх потреб або досягненні мети. Накопичення фрустрацій може сприяти зростанню агресивності. Чим більшою є незадоволеність і перешкоди, тим сильніше може бути поштовх до агресивної поведінки.

Природжені спонукання та задатки: Деякі дослідники вважають, що існує вроджена схильність до агресії, яка може бути обумовлена генетичними чинниками або біологічними процесами. Наприклад, деякі люди можуть мати вищий рівень агресивності через особливості їх нервової системи або хімічний баланс мозку.

В своїх роботах вчені Заградова Й., Осинський А.К., Левітов Н.Д. запропонували структуру агресивного прояву [33]:

1. За ступенем вираженості: пряма агресія; непряма агресія.
2. За спрямованості: агресія, направлена зовні; аутоагресія – направлена на себе.
3. За методом вираження: фізична агресія; вербальна агресія.
4. За метою: інтелектуальна агресія; ворожа агресія.
5. За наявністю ініціативи: ініціативна агресія; оборонна агресія.

Визначимо, що таке агресивна дія і агресивна поведінка, агресивність, оскільки часто в ці поняття вкладено один і той же смисл.

Агресивна дія: Це конкретна активна дія, яка має на меті завдання шкоди або причинення болю іншій особі або об'єкту. Наприклад, фізичне нападання,

удар, образа, критика, вандалізм та інше. Агресивна дія може бути спрямована як на інших людей, так і на саму себе (аутоагресія).

Агресивна поведінка: Це ширший термін, який включає різноманітні форми вираження агресії у поведінці особи. Це можуть бути не лише конкретні дії, але й вербальні висловлення, міміка, жести, загрозливе чи вороже ставлення, негативна реакція на вимоги чи обставини. Агресивна поведінка може бути спрямована на інших людей, тварин або на саму себе.

Агресивність: Це загальна риса особистості, характеризуюча нахили до агресивної поведінки і реакції на конфліктні ситуації. Агресивність виявляється в тенденції виявляти агресію частіше і інтенсивніше, ніж це вважається нормальним або прийнятним у даному контексті. Вона може бути властивою як окремим особам, так і групам людей.

Таким чином, агресивна дія та агресивна поведінка є конкретними вираженнями агресії, тоді як агресивність відноситься до загальних нахилів та рис особистості, що характеризують схильність до агресії. [48].

В агресивності є певні здорові риси, які просто необхідні для активного життя (В. Клайн). Це – наполегливість, ініціатива, завзятість у досягненні мети, подолання перешкод. Ці якості властиві лідерам.

Агресію може викликати ситуація, пов'язана з прагненням до справедливості (Р.С. Хоманс).

Деякі випадки агресивного прояву як адаптивну властивість, пов'язану з позбавленням від фрустрації і тривоги (Реан А.А., Бютнер К.).

Стан фрустрації відноситься до ситуації, коли досягнення бажаної мети або задоволення потреби перешкоджається або блокується. Це може виникати, коли особа зіткнулася з перешкодами, обмеженнями, невдачами, відмовою або несправедливістю (книга Долларда, Дуба, Мілерра, Мауера і Сирса "Фрустрація і агресія") [67].

Таким чином, агресію можна розглядати як біологічно доцільну форму поведінки, яка сприяє виживанню і адаптації. З іншого боку, агресія розцінюється як зло, як поведінка, що суперечить позитивній суті людей.

Погляд Румянцевої Т.Р. на агресивну поведінку, який базується на нормативному підході, стверджує, що визначальне значення має концепція норми. Відповідно до цієї точки зору, поведінку можна вважати агресивною, якщо вона порушує встановлені соціальні норми і супроводжується шкідливими наслідками для жертви.

Соціалізація дитини впливає на формування уявлень про норми поведінки, які стають основою для оцінки та контролю за діями. Якщо особа перетинає межі цих норм і вчиняє дії, що завдають шкоди іншим, то таку поведінку можна вважати агресивною згідно з даною концепцією.

Цей підхід підкреслює необхідність розвитку у дітей навичок соціальної адаптації, усвідомлення соціальних норм та культурних цінностей, а також контролю за власною поведінкою відповідно до цих норм. [33].

Р. Кратчфілд і Н. Левінсон розглядають агресію як соціально вивчений і вихований феномен. Вони стверджують, що шляхом соціалізації люди навчаються контролювати свої агресивні імпульси і виражати їх у прийнятних формах, які відповідають нормам і правилам суспільства. Цей процес передбачає набуття знань про соціальні норми, комунікативні навички, вміння вирішувати конфлікти мирним шляхом та інші навички, які допомагають людині ефективно взаємодіяти з іншими людьми.

Соціалізація агресії означає, що люди навчаються виражати свої агресивні устремління і реагувати на них з урахуванням соціальних очікувань і меж. Вона включає в себе усвідомлення наслідків агресивної поведінки, розвиток емоційного імпульсного контролю, розуміння норм і правил суспільства щодо виразності агресії, а також формування альтернативних способів вираження негативних емоцій і вирішення конфліктів. [50].

Погляд Й. Заграфової на формування податливості до агресивних дій в процесі соціалізації є цікавим. Вона розглядає два ступені соціалізації, які впливають на формування агресивної поведінки.

Перший ступінь соціалізації пов'язаний зі засвоєнням соціального досвіду, цінностей та норм культурної поведінки. Це означає, що людина

набуває знання про соціальні норми і цінності, які регулюють прийнятну поведінку в суспільстві. На цьому етапі люди навчаються правилам взаємодії, вираженню емоцій, розв'язанню конфліктів і т.д. Цей ступінь соціалізації сприяє формуванню соціально прийнятної поведінки та контролю агресивних імпульсів.

Другий ступінь соціалізації, який Заграфова називає засвоєнням субкультурного досвіду, відбувається на базі першого ступеня, але включає норми, що допускають агресивність. Це може бути пов'язано з певними субкультурами, де агресивна поведінка може бути прийнята або відображена як соціальна норма. Наприклад, деякі групи або середовища можуть підтримувати насильство, конфлікти або більш агресивну комунікацію. Згідно з цією теорією, якщо соціалізація недостатньо збалансована і перекривається на неконтрольоване засвоєння субкультурного досвіду, то податливість до агресивних дій може зростати. [21].

Вивчення агресії в Україні почалося не дуже давно. До кінця 1980-х років феномен агресії не отримував належної уваги в психологічній науці, особливо в порівнянні з дослідженнями, що проводилися на Заході. Існували деякі обмеження і стереотипи, що утруднювали розуміння і вивчення агресії як феномену.

Проте, необхідно відзначити, що після 1980-х років інтерес до вивчення агресії значно зріс, і ця проблема стала активно вивчатися в рамках психологічної науки. З'явилося багато теорій, досліджень і підходів, спрямованих на розуміння причин, форм і наслідків агресивної поведінки у людей. Це дозволило розширити наше знання про агресію та розвинути стратегії контролю та превенції агресивної поведінки. А з 2001 року в Україні почав видаватися науковий журнал - «Соціально-психологічні та медичні аспекти жорсткості» [14].

З'являються нові напрями дослідження проблеми агресивної поведінки – зокрема, вивчення феномена «педагогічної агресії», агресивних

підлітково-молодіжних субкультур, «дідівщини» в армії, впливу телебачення та комп'ютерних ігор на рівень агресивності .

У зв'язку з тим, що агресія вивчається багатьма науковими дисциплінами у різних ракурсах, висувається пропозиція оформлення окремого міждисциплінарного напрямку під умовною назвою «агресіологія» (О.Дроздов)

Це обгрунтовується, зокрема, тим що уже існує ціла низка міждисциплінарних галузей, які вивчають окремі випадки агресивної та аутоагресивної поведінки – конфліктологія, суїцидологія, віктимологія тощо .

1.2. Психологічні детермінанти агресивності в підлітковому віці

В сучасній вітчизняній психологічній думці значна увага приділяється віковим особливостям агресивної поведінки. Дослідження зосереджуються на вивченні того, як агресія розвивається і змінюється протягом життя людини, починаючи з раннього дитинства і до дорослості. Так, останніми десятиріччями значну увагу вивченню агресивної поведінки підлітків приділяють А.О. Реан [19], Л.Н. Семенюк [21], О.В. Хренников, С.Г. Шебанова та ін. У дослідженнях А.О. Реан, Л.Н. Семенюк висвітлено вікову динаміку підліткового віку та соціалізацію агресії. П.А. Ковальов є відомим вітчизняним дослідником, який займався дослідженням зв'язку агресивної поведінки підлітків з їх соціальним статусом у групі однолітків. Він досліджував взаємозв'язок між соціальною ієрархією в групі і рівнем агресивності у підлітків.

Дії макросоціальних чинників, сім'ї на агресивну поведінку досліджували Н.В. Алікіна та О.Б. Бовть [23, с. 274].

Практика психологічного консультування свідчать про те, що ігнорування актів підліткової агресії призводить до негативних наслідків, перетворення агресивної поведінки в звичну форму поведінкових реакцій особистості в дорослому віці [14, с. 29].

В.В. Іванова, в своїх дослідженнях, стверджує, що агресивна поведінка підлітків виникає як засіб задоволення певних потреб, зокрема потреби в спілкуванні, самовираженні та самоствердженні. Вона вказує на те, що підлітки можуть використовувати агресію як спосіб відповіді на неблагополучну сімейну ситуацію або жорстоке ставлення з боку батьків, а також для досягнення важливої мети. [8]. В.В. Знаков, у своїх дослідженнях підліткової агресії, виокремлює три основні функції агресивної поведінки в цьому віці, що відповідають трьом типам агресії. Він вказує на те, що агресія може використовуватись як засіб самоствердження, захисна агресія (для захисту свого "Я" у ситуаціях конфлікту) та інструментальна агресія. [7].

В.В. Кириченко відзначає, що на початку молодшого підліткового віку може спостерігатись певне підвищення рівня агресивності. Це може бути пов'язано з процесом адаптації до нових умов середньої школи. Перехід до нового оточення, зміна соціального середовища і більш складні вимоги можуть створювати стрес та сприяти прояву захисної реакції, якою є агресивна поведінка [10].

Ці дослідники допомагають розуміти, які мотиваційні фактори можуть лежати в основі агресивної поведінки підлітків і які функції вона може виконувати для них. Їх роботи вносять важливий вклад у розуміння агресивної поведінки в цьому віковому періоді.

Серед основних факторів, що визначають агресивну поведінку підлітків, можна виділити наступні:

Сім'я: Сім'я вважається однією з найважливіших детермінант агресивності підлітків. Взаємодія з батьками та іншими членами сім'ї, стиль виховання, якість сімейних відносин і комунікації можуть впливати на рівень агресивності у підлітків.

Соціальні детермінанти: Взаємодія з однолітками, фрустрація, помста та інші соціальні фактори можуть стимулювати агресивну поведінку підлітків. Наприклад, конфлікти у школі або проблеми взаємодії з однолітками можуть сприяти прояву агресії.

Зовнішні детермінанти: Зовнішні фактори, такі як шум, тіснота, вплив мас-медіа, також можуть впливати на рівень агресивності підлітків. Наприклад, підвищений рівень шуму або постійний вплив насильства в засобах масової інформації можуть підвищити нахил до агресивної поведінки.

Біологічні детермінанти: Біологічні фактори, такі як спадковість та гормональні зміни, також можуть впливати на агресивну поведінку підлітків. Наприклад, деякі дослідження показують, що певні генетичні чинники можуть впливати на рівень агресії, а гормональні зміни, пов'язані з підлітковим розвитком, можуть також впливати на емоційну стабільність та поведінку.

Так, дослідник Берон Р. зазначав, що агресивні діти часто виростають у родинях, де існує велика емоційна та фізична дистанція між дітьми і батьками. В таких сім'ях може бути недостатньо інтересу до розвитку дітей, брак тепла і ласки, а ставлення до виявів дитячої агресії може бути байдужим або поблажливим. Крім того, в таких сім'ях можуть використовуватися силові методи дисципліни, включаючи фізичні покарання [5, с.12]. Ці фактори родинного середовища можуть впливати на формування агресивної поведінки у дітей, сприяючи її появі та зміцненню.

Середовище однолітків впливає на формування агресивної поведінки у підлітків. Підліток спілкується зі своїми ровесниками, спостерігає їхню поведінку і взаємодіє з ними. Це може призводити до формування різних моделей поведінки, включаючи агресивну поведінку. Часто в середовищі однолітків поширене кліше «хто сильніший – той і правий», де агресивні прояви можуть бути сприйняті як засіб самоактуалізації та підтвердження свого статусу серед ровесників. Підлітки можуть намагатися виявити свою силу, владу або здобути значущість шляхом агресивної поведінки, що є одним із способів самоствердження. Важливо розуміти, що оточення однолітків може впливати на формування агресивної поведінки, але це не означає, що всі підлітки будуть агресивними. Індивідуальні риси особистості, виховання в сім'ї та інші фактори також грають важливу роль у визначенні проявів агресії у підлітків.

Враховуючи це, дослідники аналізують як особистісні фактори (трансситуативні), так і ситуаційні фактори, які можуть сприяти або стримувати вияв агресії. Розуміння взаємодії цих факторів допомагає пояснити, чому деякі люди можуть виявляти агресивну поведінку в певних ситуаціях, а інші - ні. [19, с. 202].

Деякі дослідження показують, що висока температура повітря може сприяти збільшенню агресивних реакцій.

Такі фактори, як екстремальні температури, шум, тіснота або вплив мас-медіа, можуть створювати дискомфортні умови, які можуть підвищувати рівень напруги і сприяти появі агресивної поведінки. Проте, важливо зазначити, що реакція кожної людини на такі фактори може бути індивідуальною. Деякі люди можуть реагувати агресивно, інші можуть виявляти втечу або інші стратегії впорядкування.

Дослідження ситуативних факторів, що впливають на агресивну поведінку, допомагають нам краще розуміти контекст, в якому вона виникає. Це дозволяє розробляти більш комплексні стратегії превенції та втручання в ситуаціях, що можуть сприяти агресії. [4, с. 187].

Інші фактори середовища також можуть зіграти роль зовнішніх детермінант агресії. Так, наприклад, шум, сприяє зростанню агресивності. Деякі дані свідчать про те, що те, що скупченість також може спровокувати агресію. Навіть від цигаркових запахів або інших токсичних елементів можуть бути викликані провокаційні дії [4, с. 188].

Сцени насильства стимулюють появу агресивних фантазій особистості підлітка. Агресивна поведінка може стати звичкою [4, с. 190].

Потужними детермінантами агресії можуть бути деякі стійкі характеристики потенційних агресорів – ті особові межі, індивідуальні установки і схильності, які залишаються незмінними незалежно від ситуації.

Спостереження щодо розкиду агресивних реакцій у хлопчиків-підлітків та зниження кількості агресивних реакцій із віком можуть вказувати на певні статеві різниці у вияві агресії у підлітків. [8].

Поведінкові реакції індивіда залежать також від його установок і внутрішніх стандартів. До найбільш важливих установок, що афектують агресивну поведінку, відносять різні форми упереджень.

Не дивлячись на те, що в деяких випадках, дійсно, можна говорити про успадковану схильність до кримінальної поведінки, це зовсім не означає, що агресія як така просто передається з покоління в покоління. Більшість випадків «спадковості» агресії підлітків – це лише результат наслідування способів вирішення конфліктів у сім'ї та моделей агресивної поведінки [8].

Дослідниця Л.М. Семенюк досліджувала різні форми агресивності у дітей та підлітків і встановила, що розподіл цих форм залежить від вікової групи. У дітей віком 10-11 років переважає фізична агресивність, тоді як непрямая агресія проявляється менше. У підлітків віком 12-13 років найбільш поширений негативізм (64%). Також спостерігається зростання фізичної та вербальної агресії, але непрямая агресія проявляється менше. У підлітків віком 14-15 років вербальна агресія стає найбільш поширеною (72%), перевищуючи вияв цієї форми агресії у молодшій віковій групі. Фізична та непрямая агресія збільшуються незначно, а рівень негативізму залишається стабільним. Протягом підліткового віку спостерігається чітка динаміка у прояві всіх форм агресивності, зростання агресивності, жорстокості та підвищеної тривожності. Це часто відбувається під впливом стихійно-групового спілкування в різних соціальних колах. Отже, дослідження Л.М. Семенюк підтверджують, що форми агресивності можуть змінюватися залежно від вікових особливостей підлітків та їхнього соціального оточення. [21, с. 67].

Д. Неміровський підтверджує зростання готовності молоді до фізичної агресії з віком, що узгоджується з даними Л.М. Семенюка. Він вказує, що до 14 років лише 22,1% молоді були готові побити іншу людину, віком 14–15 років цей показник збільшився до 58,1%, а віком 16–18 років вже 75,2%. Причини високої готовності молоді до фізичної агресії, за Неміровським, полягають у декількох факторах. По-перше, фізична агресія сприймається як найпростіший спосіб вирішення проблемних ситуацій. По-друге, вона часто

не має наслідків у кримінальному плані, тобто не завжди призводить до покарання. І, по-третє, для застосування фізичної агресії не потрібні складні інструменти або засоби, вона може бути використана без їх наявності. [16].

Основним ситуативним чинником агресивної поведінки підлітків виступає провокація, який містить вербальний або фізичний напад. Низка дослідників зазначають, що наявність тісного взаємозв'язку між феноменами конфлікту та агресії [3], а деякі конфліктологи у визначенні поняття «конфлікт» включають в нього компоненти агресивної поведінки [9, с. 36].

Механізм формування мотиву агресивної поведінкової реакції в конфліктній ситуації включає етапи виникнення конфлікту, формування потреби усунути психічне напруження, вибір конкретної агресивної дії та вплив партнера по спілкуванню. [9, с. 36].

Отже, агресивна реакція на фруструючу ситуацію виявлятиметься в такій послідовності: зовнішній вплив фрустратора, усвідомлення (формування уявлення) суб'єктом ситуації (обставин) як фруструючої, вибір конкретної агресивної поведінкової реакції та реалізація поведінкової реакції у відповідь на дію (активну чи пасивну) фрустратора. На етапі усвідомлення чи формування уявлення суб'єкта про ситуацію, як фруструючу, має значення комплекс психофізіологічних властивостей особистості, а також характер соціальної перцепції [9, с. 37].

1.3. Гендерні відмінності проявів агресивності у період середнього шкільного віку

Існує багато досліджень, які підтверджують високу розповсюдженість агресивності серед хлопців порівняно з дівчатами. Проте, деякі автори сперечаються з цим положенням і пропонують інші погляди на цю проблему. Т. Тігер, засновуючись на аналізі великої кількості даних, стверджує, що до шести років відмінностей у проявах агресивності між хлопчиками та дівчатками немає, а подальші різниці обумовлені статевим

вихованням. Фродо і Дж. Маколей також висловлюють сумніви щодо ідеї про більшу агресивність хлопців. Вони стверджують, що дівчата мають більш виражену емпатію, тривогу і почуття провини, тому пригнічують відкриті прояви агресивності, у той час як хлопці її виявляють. Вони стверджують, що насправді дівчата не менш схильні до агресії, якщо вони сприймають свої дії як справедливі або відчують себе вільними від відповідальності.

У дослідженнях також були виявлені статеві різниці щодо спонукання до руйнування. Наприклад, під час анкетування студентів, які згадували своє дитинство, було встановлено, що хлопці частіше згадували прояви фізичної агресії. Також було помічено, що серед осіб, викритих у жорстокому поводженні з дітьми, число чоловіків перевищує число жінок в два рази.

Дослідження підтверджують існування статевих відмінностей у проявах агресивності у дітей. Зокрема, виявлено, що хлопчики виявляють більше фізичної та вербальної агресії, тоді як дівчатка частіше використовують непрямі форми агресії, такі як вербальна агресія.

На різних вікових етапах спостерігаються зміни у проявах агресії. Наприклад, дослідження Л.М. Семенюк показують, що до 12-13 років хлопчики виявляють більше фізичної агресії, а потім рівень агресії стає практично рівним у хлопчиків і дівчаток. Також виявлено, що комп'ютерні ігри з елементами агресії можуть викликати більше роздратування та вербальної агресії у хлопчиків порівняно з дівчатками. Щодо пояснення цих статевих різниць, біологи висувають гіпотезу про те, що напориста поведінка, яка може бути формою прояву агресивності, може бути пов'язана з поширенням генетичної спадковості чоловіків наступному поколінню. Однак, варто зазначити, що існує багато інших факторів, таких як соціальне виховання, культурні стереотипи і т. д., які також впливають на формування агресивної поведінки.

Отже, загалом можна зробити висновок, що статеві відмінності у проявах агресії у дітей існують, проте їх пояснення вимагає комплексного підходу, враховуючи як біологічні, так і соціальні чинники.

Чоловіки, зазвичай, менш відчують провину і тривогу, порівняно з жінками. Жінки, натомість, частіше стурбовані можливими наслідками агресії для себе. Це може виявлятися у почуттях провини і страху. Відмінність у сприйнятті агресії між чоловіками і жінками може бути пов'язана з культурними, соціальними і психологічними факторами. Наприклад, жінки зазвичай виховуються в соціальному середовищі, де вони підтримуються у вияві емоційної вразливості, вираженні почуттів і проявах співчуття. Тому, після прояву агресії, вони можуть бути більш схильні до почуття провини і вияву емоційного реагування. З іншого боку, чоловіки частіше сприймають агресію як інструмент або модель поведінки, яку можна використовувати для досягнення різноманітних соціальних і матеріальних цілей. Це може бути пов'язано з культурними очікуваннями та стереотипами, що сприймають чоловіків як більш агресивних і домінантних.

Варто зауважити, що це узагальнена тенденція, і індивідуальні відмінності у сприйнятті та реакції на агресію можуть існувати в межах кожної статі. [1; с.218]. Крім того, схильність чоловіків демонструвати агресію більш очевидною після сильної провокації, ніж при її відсутності [1; с.220]. Агресія вважається поведінкою, спрямованою на завдання фізичної або психологічної шкоди іншій особі або групі. Це може включати фізичне насильство, вербальні загрози, напади, шкоду майну або інші форми насильства. Агресивність, з іншого боку, є відносно стійкою рисою особистості, яка виявляється в готовності до агресії. Це означає, що людина з високим рівнем агресивності більш схильна до вияву агресивної поведінки в різних ситуаціях порівняно з людьми з низьким рівнем агресивності.

Найбільш відомими є: теорія потягу (З. Фрейд); етологічна теорія (К. Лоренц); теорія фрустрації-агресії (Л. Берковіц, А. Басс); теорія соціального навчання (А. Бандура); теорія принуждаючої сили (Фішбах). Основні форми прояву агресії, які ви згадали, включають фізичну, непрямую та вербальну агресію. Ці форми можуть виявлятися по-різному залежно від статі особи.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ АГРЕСИВНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

2.1.Методики проведення дослідження гендерних відмінностей агресивності підлітків

Експериментальне дослідження проводилось на базі Житомирського міського колегіуму № 34 у березні місяці 2023 року. У дослідженні взяли участь учні 7-В класу. Загальна вибірка складала 5 осіб, серед яких 3 дівчат і 2 хлопців, вік яких від 12 до 13 років. Участь учнів була абсолютно добровільною.

Дослідження складалось з двох етапів:

1 етап – виявлення вербальних і невербальних проявів агресії за методикою «Діагностика форм агресивних реакцій особистості у фруструючих ситуаціях (адаптована методика А. Басса та А. Дарки), яка складається з 75 тверджень. Форма проведення дослідження індивідуальна.

Для цього кожному респонденту була зачитана інструкція: «Агресія особистості є одним з поширеніших способів вирішення проблем, які виникають в складних ситуаціях, що викликає психічну напруженість, перш за все в конфліктних ситуаціях. Зараз Вам будуть запропоновані твердження, читаючи які, приміряйте, наскільки вони відповідають вашому стилюповедінки, Вашому способу життя, Вашому відношенню до якогось явища, Вашому сприйняттю життя, Вашим емоціям і почуттям. Дайте відповідь «Так» або «Ні» на наведені твердження. Відповіді зафіксуйте».

2 етап – визначення рівня коректності респондентів у стосунках з іншими за тестом «Діагностика стилю спілкування».

Кожному досліджуваному була зачитана інструкція: «Перед Вами 20 питань і на кожне з питань дано три варіанти відповіді. Підкресліть той варіант, який кращий для Вас. Якщо жоден варіант Вам не підходить, переходите до наступного питання».

Отримані результати опитування за двома етапами експериментального дослідження підлягають обробці та відповідному аналізу.

Тест-опитувальник Басса-Дарки призначений для діагностики агресивних і ворожих психічних емоційних реакцій людей. Опитувальник не вільний від мотиваційних перекручень (наприклад, у зв'язку з соціальною бажаністю). Потребує додаткової перевірки на надійність отриманих результатів за допомогою інших методик. Застосування даного опитувальника в роботі з підлітками, учителями, батьками є достатньо діагностичним і конструктивним для наступної корекційної роботи.

Тест-опитувальник Басса-Дарки є широко використовуваним інструментом для вимірювання рівня агресії у людей. При його складанні були використані наступні основні принципи:

1. Кожне окреме питання у тесті відноситься тільки до однієї форми агресії. Це допомагає розрізнити різні аспекти агресивної поведінки і отримати більш точну оцінку рівня агресії у людини.

2. Питання складають таким чином, щоб максимально уникнути впливу соціальної бажаності на відповіді. Соціальна бажаність відповідей може спотворювати результати, оскільки деякі особи можуть намагатися подавити або приховати свою агресивну нахмуреність або, навпаки, надмірно звичайно приховати агресію. Формулювання питань таким чином дозволяє отримати більш об'єктивні відповіді.

Враховуючи ці принципи, тест-опитувальник Басса-Дарки надає можливість оцінити рівень агресії і виявити його різні форми у людини, зменшуючи вплив соціальної бажаності на результати. [22, с. 380].

Створюючи свій тест-опитувальник, А. Басс і А. Дарки виділили такі види психічних емоційно-чуттєвих реакцій:

1. Фізична агресія – використання фізичної сили проти іншої особи при розбіжності інтересів (думок, суджень, бажань, прагнень).

2. Вербальна агресія – вираз негативних почуттів як через форму сварки (крик, вереск, лайка), так і через зміст словесних відповідей (висловлювань),

словесних звернень (впливів), спрямованих на інших людей (прокляття, погрози).

3. Непряма (опосередкована) агресія – використання «обхідним шляхом», спрямованих проти інших осіб чуток, пліток, жартів, котрі підривають їх соціальний авторитет, і прояв не впорядкованих бурхливих емоційних реакцій (крик, тупання ногами, стукіт кулаком по столу і т. п.).

4. Негативізм – опозиційна манера (форма) в поведінці – від пасивного опору до активної боротьби (дій) проти авторитетів (авторитету), встановлених звичаїв і законів. Негативізм спрямований, зазвичай, проти правил, вимог і проти керівництва (керівника).

5. Роздратування (дратівливість) – психологічна «готовність» до прояву (висловом) негативних почуттів при найменшому емоційному збудженні (особистісної якості – запальність, грубість). Схильність до дратівливості проявляється в різкості поведінки, висловлювань і т. п.

6. Підозрілість – схильність до недовіри та обережного відношення до людей, які впливають із переконання, що оточуючі можуть завдати шкоди.

7. Образа (образливість) – прояви (вираження) незадоволення, заздрощів і навіть ненависті до оточуючих за дійсні або вигадані дії. Образа, найчастіше, обумовлена невинними (швидше за все завищеними) очікуваннями, почуттям гніву, невдоволенням кимось (чимось) конкретно або оневдоволенням «всім світом». Образа, як правило, відбувається також через справжні чи уявні емоційні страждання суб'єкта [22, с. 381].

8. Почуття провини (аутоагресія) – висловлює (відображає) можливе переконання суб'єкта в тому, що він поводить себе не добре, безсовісно, зло, (з ким-то конкретно або з багатьма людьми). Аутоагресія виникає також через відчуття людиною докорів сумління (що відносяться до дійсних або уявних гріхів). Аутоагресія – це негативне ставлення і негативні дії суб'єкта, спрямовані на нього самого, «виростають» з ймовірної думки самого суб'єкта про те, що він є поганою людиною [22, с. 382].

Даний оригінальний тест-опитувальник Басса-Дарки складається з 75-ти тверджень (додаток 1), на які досліджуваному потрібно надати відповідь «Так» або «Ні».

Обробка та інтерпретація результатів відбувалась відповідно до рекомендацій розробників обраного нами тесту.

Потрібно підрахувати кількість збігів відповідей за кожним з восьми індексів за ключем:

1. Фізична агресія – відповіді «Так» в твердженнях 1, 25, 33, 41, 48, 55, 62, 68; відповіді «Ні» в твердженнях 9, 17.
2. Непряма (опосередкована) агресія – «Так» – 2, 10, 18, 34, 42, 56, 63; «Ні» в твердженнях 26, 49.
3. Роздратування – «Так» – 3, 19, 27, 43, 50, 64, 72; «Ні» в твердженнях 11, 35, 69.
4. Негативізм – «Так» в твердженнях 4, 12, 20, 28; «Ні» в твердженнях 36.
5. Образа – «Так» – 5, 13, 21, 29, 37, 51, 58; «Ні» в твердженнях 44.
6. Підозрілість – «Так» – 6, 14, 22, 30, 38, 45, 52, 59; «Ні» в твердженнях 65, 70.
7. Вербальна агресія – «Так» – 7, 15, 23, 31, 46, 53, 60, 71, 73; «Ні» в твердженнях 39, 66, 74, 75.
8. Почуття провини – «Так» в твердженнях 8, 16, 24, 32, 40, 47, 54, 61, 67.

За кількістю збігів відповідей за ключем потрібно підрахувати індекси різних форм агресивності і ворожих реакцій.

Сума індексів:

- 1, 2, 7 дає загальний індекс агресивності (ІА);
- 1, 3, 7 – рівень агресивної мотивації (мах = 34 бали);
- 5 і 6 – індекс ворожості (ІВ).

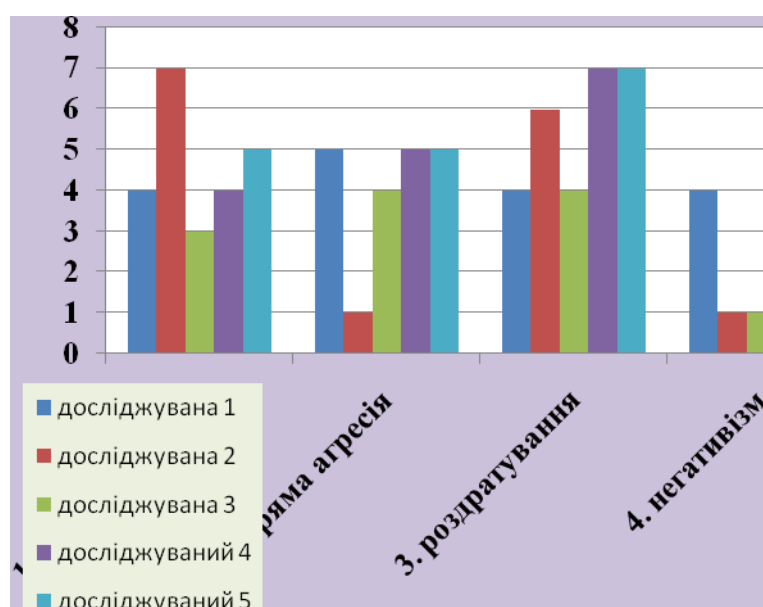
Склавши «ІА» і «ІВ» (мах = 50 балів), можна встановити конструктивну або деструктивну спрямованість агресивності, яка може не тільки провокувати і викликати конфлікти різних видів і форм, а й підсилювати їх, перетворювати в незворотні, які можуть завдати шкоди іншим людям [12, с. 233–234].

2.2. Аналіз результатів проведення дослідження гендерних відмінностей агресивності підлітків

Результати опитування за методикою діагностики форм агресивних реакцій особистості у фруструючих ситуаціях зведені в таблицю (додаток 3).

Після підрахунку кількості збігів відповідей досліджуваних за кожним з восьми індексів за ключем були отримані результати, які представлені в таблиці (додаток 4). Якісний аналіз отриманих результатів будемо проводити на рівні виділених шкал, які покладені в основу методики:

1. Результати дослідження учнів 7-го класу за шкалами 1, 2, 3, 4 представлено у вигляді гістограми (рис. 2.1).

1.

Рис. 3.1. Результати дослідження учнів 7-го класу за шкалами: «фізична агресія», «непряма агресія», «роздратування», «негативізм»

Отже, найвищий показник за шкалою «фізична агресія», що вказує на використання фізичної сили проти іншої особи при розбіжності інтересів (думок, суджень, бажань, прагнень), зафіксовано у досліджуваній 2 (7 балів).

За шкалою «непряма агресія», що вказує на використання непрямим чином чуток, пліток та вияв афектів у криках, тупотінні ногами тощо, завищений показник виявлено у досліджуваній 1 і досліджуваних 4 і 5 (по 5 балів).

За шкалою «роздратування», тобто схильність до збудження, готовність виявити грубість, запальність, високі показники у досліджуваних 4 і 5 (по 7 балів) і досліджуваної 2 (6 балів).

За шкалою «негативізм» – опозиційна форма поведінки, спрямована проти авторитетів та керівництва, яка може виявлятися від пасивного опору до активних дій проти вимог, правил, законів, завищений показник у досліджуваної 1 і досліджуваного 4 (по 4 бали).

2. Результати дослідження учнів 7-го класу за шкалами 5, 6, 7, 8 представлено у вигляді гістограми (рис. 3.2).

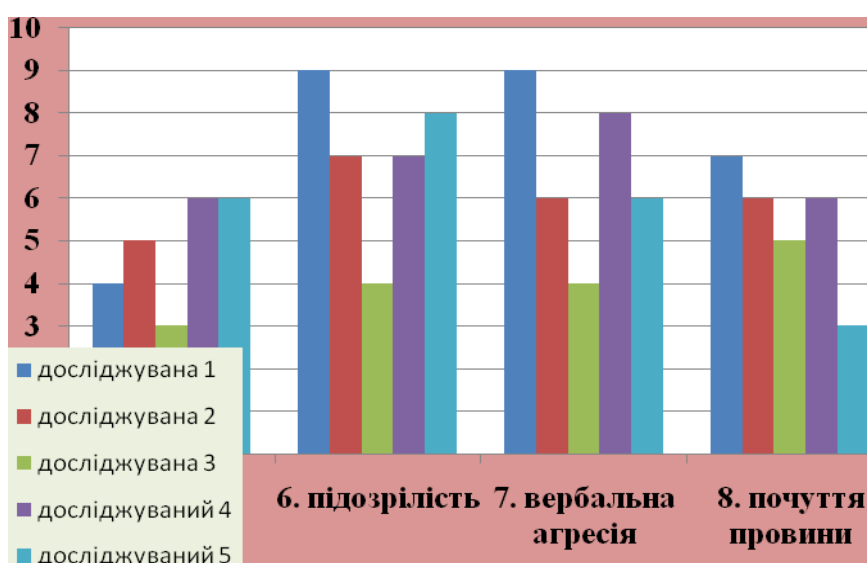

Рис. 2.2. Результати дослідження учнів 7-го класу за шкалами: «образа», «підозрілість», «вербальна агресія», «почуття провини»

За шкалою «образа» завищений показник виявлено у досліджуваних 4 і 5 (по 6 балів), що вказує на вияв у них ненависті до оточуючих та заздрості, що обумовлено почуттям гніву, незадоволеності однією людиною або всім світом за дійсні або уявні страждання. Це вказує на низьку самооцінку досліджуваних, нездатність побачити та високо оцінити свою індивідуальність, унікальність.

За шкалою «підозрілість» найвищі показники у досліджуваної 1 (9 балів) і досліджуваного 4 (8 балів) і високі – по 7 балів у досліджуваної 2 і досліджуваного 4. Підозрілість – це емоційна характеристика особистості, яка

виражає недовіру та обережність по відношенню до людей, яка ґрунтується на переконанні, що оточуючі мають намір спричинити шкоду.

За шкалою «вербальна агресія», тобто вираження негативних почуттів як через форму (сварка, крик, вереск), так і через зміст мовних звертань до інших (погрози, прокляття). Найвищий показник за цією шкалою – 9 балів зафіксовано у досліджуваній 1; 8 балів – у досліджуваного 3.

За шкалою «відчуття провини» завищений показник у досліджуваній 1 (7 балів) і по 6 балів у досліджуваній 2 і досліджуваного 4. Відчуття вини – це ставлення та дії щодо себе або оточуючих, які переконані в тому, що досліджувані є поганими людьми або діють неправильно: безсовісно, некорисно, по-злому.

Показники рівня індексу агресивності (ІА), рівня агресивної мотивації та індексу ворожості (ІВ) зведені в таблицю (додаток 4) і представлені у вигляді гістограми (рис. 2.3).

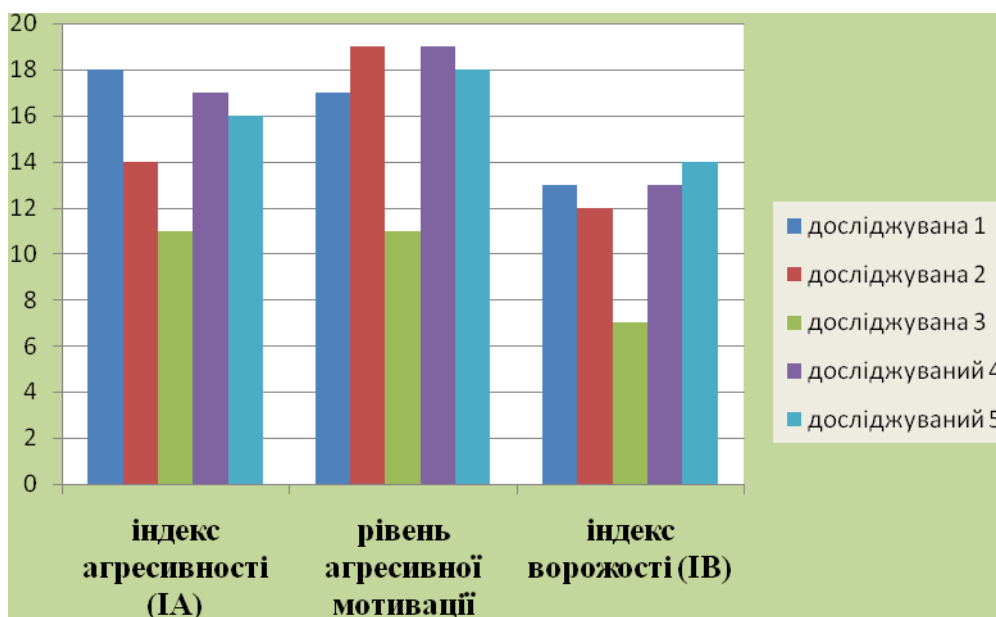

Рис.2.3. Показники рівня індексу агресивності (ІА), рівня агресивної мотивації та індексу ворожості (ІВ) учнів 7-го класу

За сумою індексів 1, 2, 7 найвищий показник за рівнем загального індексу агресивності (ІА) виявлено у досліджуваній 1 (18 балів) і досліджуваних: 4 (17 балів) і 5 (16 балів).

За сумою індексів 1, 3, 7 високий рівень агресивної мотивації зафіксовано у чотирьох досліджуваних: 2 і 4 (по 19 балів); 5 (18 балів) і 1 (17 балів). Виходячи з того, що максимальне значення рівня агресивної мотивації складає 34 бали, то результати досліджуваних: 1, 2, 4 і 5 відповідають нормі.

За сумою індексів 5 і 6 найвищий рівень індексу ворожості (ІВ) у досліджуваного 5 (14 балів), досліджуваних 1 і 4 (по 13 балів) і досліджуваної 2 (12 балів).

І нарешті, для встановлення конструктивної або деструктивної спрямованості агресивності виходимо з того, що за сумою індексів «ІА» і «ІВ» $\text{мах} = 50$ балам.

ВИСНОВКИ

У курсовій роботі представлений огляд проблеми психологічних детермінантів агресивності в підлітковому віці, що дає підстави для наступних висновків:

1. Аналіз поглядів на зміст поняття "агресія" дійсно дозволяє розуміти її як мотивовану руйнівну поведінку, яка суперечить нормам і правилам існування людей у суспільстві і може заподіювати шкоду об'єктам нападу, будь то живі або неживі об'єкти. Агресія може завдавати фізичний збиток або викликати психологічний дискомфорт у об'єктів нападу, такі як негативні емоції, стан напруженості, страх, пригніченість тощо. Агресивні дії можуть виступати в різних ролях:

- Засоби досягнення певної значимої мети. У деяких випадках люди можуть використовувати агресію як засіб досягнення своїх цілей, незалежно від того, чи це є соціально прийнятним або неприйнятним способом.
- Спосіб психічної розрядки та заміщення задоволення заблокованої потреби. У деяких випадках люди можуть виявляти агресію як спосіб звільнитися від накопиченої напруги або виразити своє незадоволення, коли інші способи досягнення задоволення їм заблоковані.
- Задоволення потреби в самореалізації і самоствердженні. Деякі люди можуть використовувати агресивну поведінку для вираження своєї особистості, самовиразу та підтвердження власного статусу або потреби в контролі.

Враховуючи ці аспекти, агресія може мати різні мотиваційні основи і виступати в різних контекстах, відображаючи складну природу людської поведінки.

2. Підлітковий вік є періодом значних змін і перетворень у житті людини. Це перехідний етап між дитинством і дорослістю, який супроводжується значними змінами у фізіології, соціальних відносинах, когнітивних процесах та емоційному розвитку. Агресивна поведінка підлітків може мати кілька

причин: Спілкування, самовираження та самоствердження: У пошуках своєї ідентичності та місця у соціальному середовищі підлітки можуть виявляти агресивну поведінку як спосіб взаємодії, вираження себе та встановлення свого статусу серед ровесників. Реакція на неблагополучну сімейну ситуацію: Якщо підліток стикається з проблемами, конфліктами або жорстоким ставленням у своїй сім'ї, він може використовувати агресію як спосіб самозахисту або реакцію на страждання, яке він переживає. Досягнення мети: Підлітки можуть виявляти агресивну поведінку з метою досягнення певних цілей або задоволення своїх потреб. Вони можуть спрямовувати свою агресію на досягнення успіху, впливу на інших або отримання соціального визнання.

Серед причин агресивності підлітків також можуть бути соціальні фактори, пов'язані з загальною соціальною напруженістю і невірноваженістю, а також психологічні фактори, пов'язані з розвитком підлітка, його взаєминами з оточуючими та особистісними особливостями.

3. За результатами проведеного експериментального дослідження з учнями 7-го класу з використанням методики «Діагностики форм агресивних реакцій особистості у фруструючих ситуаціях» (адаптована методика А. Басса та А. Дарки) було виявлено, що:

- кількість набраних балів досліджуваних 1, 4 і 5 за рівнем загального індексу агресивності (ІА) становить від 16 до 18 балів, що не перевищує норму;

- кількісний показник за рівнем агресивної мотивації у досліджуваних: 1, 2, 4 і 5 становить від 17 до 19 балів. Виходячи з того, що максимальне значення рівня агресивної мотивації складає 34 бали, то результати досліджуваних відповідають нормі;

- за рівнем індексу ворожості (ІВ) кількість набраних балів досліджуваних: 1, 2, 4 і 5 знаходиться в межах від 12 до 14 балів, що відповідає нормі;

- для встановлення конструктивної або деструктивної спрямованості агресивності виходимо з того, що за сумою індексів «ІА» і «ІВ» мах = 50 балам.

Відповідно результати усіх досліджуваних свідчать про конструктивну спрямованість агресивності, оскільки значення їх показників знаходяться в межах від 18 до 30 балів;

- за результатами тесту «Діагностика стилю спілкування» було виявлено, що досліджуваним 1, 2, 4 і 5 властивий помірно агресивний і конфліктний стиль спілкування з оточуючими. Тобто таким особистостям сприяє успіх в житті, оскільки в них доволі здорове честолюбство. До критики досліджувані ставляться доброзичливо, якщо вона ділова і без претензій. І власне ці результати стали підтвердженням конструктивної спрямованості агресивності цих досліджуваних.

Конструктивна спрямованість агресивності включає позитивні аспекти агресії, коли її прояви спрямовані на досягнення певних цілей, захист себе і інших, збереження особистої незалежності та захист власного достоїнства. Це виражається в активності, наполегливості і вмінні використовувати агресію як конструктивний інструмент для досягнення позитивних результатів і забезпечення благополуччя. Конструктивна форма агресії включає в себе: прорив через бар'єри, щоб встановити взаємовідносини; конфронтацію з іншим без прагнення заподіяти біль, але з прагненням проникнути в його свідомість; подолання бар'єрів для зцілення.

Отже, висунута на початку дослідження гіпотеза, що агресивність у підлітковому віці може мати як деструктивну, так конструктивну спрямованість, підтвердилася.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аронсон Э. Общественное животное. Введение в социальную психологию. Пер. с англ. М: Аспект-Пресс, 1998. 517 с.
2. Басс А. Психология агрессии. Вопросы психологи. 1967. №3. С. 60–67.
3. Башкатов И.П. Психология неформальных подростково-молодежных групп. М.: Информпечать, 2000. 336 с.
4. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль. СПб: Прайм-Еврознак, Нева; М.: Олма-Пресс, 2002. 510 с.
5. Р.Бэрн, Д. Ричардсон. Агрессия. СПб: Питер, 2001. 352 с.
6. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Каравела, 2009. 400 с.
7. Знаков В.В. Понимание асоциальными подростками ситуации насилия и унижения человеческого достоинства. Вопросы психологии. 1983. № 1. С. 20–27.
8. Іванова В.В. Причини та форми агресивної поведінки підлітків. Практична психологія та соціальна робота. 2000. №5. С.14–16.
9. Кісіль З.Р. Психологічні особливості агресивності у підлітковому віці. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. №1. С. 32–40.
10. Кириченко В.В. Особливості проявів агресії у дітей під час соціально-психологічної адаптації до умов середньої школи. Актуальні проблеми психології. Т.1. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. К.: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2002. Ч. 3. С. 68–72.
11. Кле М. Психология подростка. М.: Просвещение, 1991. 176 с.
12. Ложкин Г.В. Практическая психология конфликта: Учеб. пособие. 2-е изд., стереотип. К.: МАУП, 2002. 256 с.
13. Майерс Д. Социальная психология. Пер. с англ. СПб.; М.: Прайм-Еврознак; Олма-Пресс, 2004. 510 с.

14. Мотивы противоправных действий молодежи. Социологические исследования. 1992. № 3. С. 93–96.
15. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебн.пособ. Самара: Изд-во «БАХРАХ-М», 2000. 672 с.
16. Загальна психологія : підручник. О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Либідь , 2005. 464 с.
17. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии.– Спб.: Прайм-ЕВРОЗНАК , 2004. 713 с.
18. Справочник практического психолога. Психодиагностика / под общ. ред. С.Т. Посоховой. – М.: АСТ; СПб.: Сова, 2005. 671 с.
19. Шкарлатюк К.І. Агресія та здатність до прогнозування в підлітковому віці. *Психологічні перспективи*. 2011. Вип. 17. С.273–279.
20. Кльоц Л.А., Носок Н.О., Шугай Т.Й., Завадська Н.В. Профілактика агресивної та жорстокої поведінки серед неповнолітніх та молоді. *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. №6. С. 19-25.
21. Крайнюк В.М. Становлення і розвиток феномену агресії. *Зб. наук. праць*. Випуск 2 (7). К.: КВГІ, 1998. - С. 14-19.
22. Кузікова С.О. Вікова психокорекція. К. : Главник, 2008. 144 с.
23. Мелоян А.Е. Індивідуальні і соціальні детермінанти агресивної поведінки. *Вісник Харківського національного університету*. Сер.: Психологія. 2002. №550. С.158-161.
24. Ніколаєва І.С. Діагностика конструктивної та деструктивної агресивності в старшому шкільному віці. *Вісник Харківського національного університету*. Сер.: Психологія. 2002. № 550. С. 174-177.

Текст методики «Діагностика форм агресивних реакцій особистості у фруструючих ситуаціях»

(адаптована методика А. Басса та А. Дарки)

1. Іноді не можу справитися з бажанням нашкодити кому-небудь.
2. Інколи можу розповсюджувати плітки про людей, яких не люблю.
3. Легко виходжу з себе, проте легко й заспокоююсь.
4. Якщо до мене не звернутись по-доброму, прохання не виконаю.
5. Не завжди отримую те, що мені належить.
6. Знаю, що люди говорять про мене за мою спиною.
7. Якщо не схвалюю вчинки інших людей, даю їм це відчути.
8. Якщо трапляється обманути когось, відчуваю докори сумління.
9. Мені здається, що я не здатен вдарити людину.
10. Ніколи не роздратовуюсь настільки, щоб розкидати речі.
11. Завжди поблажливий до чужих недоліків.
12. Коли встановлене правило не подобається мені, хочеться його порушити.
13. Інші майже завжди вміють скористатися за сприятливих умов.
14. Мене насторожують люди, які відносяться до мене більш дружньо, ніж я очікував.
15. Часто буваю не згоден з людьми.
16. Іноді в голову приходять думки, за які мені соромно.
17. Якщо хто-небудь вдарить мене, я не відповім тим же.
18. При роздратуванні грюкаю дверима.
19. Я більш роздратований, ніж здається зі сторони.
20. Якщо хтось корчить з себе начальника, я роблю йому наперекір.
21. Мене трохи засмучує моя доля.
22. Думаю, багато людей не люблять мене.
23. Не можу втриматись від суперечки, якщо люди не згідні зі мною.
24. Ті, хто уникають роботи, повинні мати відчуття провини.
25. Хто ображає мене чи мою сім'ю, наражається на бійку.
26. Я не здатен на грубі жарти.
27. Мене охоплює злість, коли наді мною насміхаються.
28. Коли люди вдають із себе начальників, я роблю все, щоб вони не зазнавались.
29. Майже щотижня бачу кого-небудь з тих, хто мені не подобається.
30. Досить багато людей заздрять мені.
31. Вимагаю, щоб люди поважали мої права.
32. Мене засмучує, що я мало роблю для своїх батьків.
33. Люди, які постійно «дістають» нас, заслуговують на те, щоб їм дали щигля по носі.
34. Від злості інколи буваю похмурий.
35. Якщо до мене відносяться гірше, ніж я на те заслуговую, я не засмучуюсь.
36. Якщо хтось намагається вивести мене із себе, я не звертаю уваги.
37. Хоч я і не показую того, іноді мене мучить заздрість.

38. Інколи мені здається, що наді мною сміються.
39. Навіть якщо злюся, не використовую грубих висловів.
40. Хочеться, щоб всі мої гріхи були прощені.
41. Рідко даю здачі, навіть коли хто-небудь вдарить мене.
42. Ображаюсь, коли іноді виходить не по-моєму.
43. Інколи люди роздратовують мене своєю присутністю.
44. Нема людей, яких би я по-справжньому ненавидів.
45. Мій принцип: "ніколи не довіряй чужакам".
46. Якщо хтось дратує мене, готовий сказати йому все, що про нього думаю.
47. Роблю багато такого, про що потім жалкую.
48. Якщо рознервуюсь, можу вдарить кого-небудь.
49. З десяти років у мене не було вибухів гніву.
50. Часто відчуваю себе як порохова бочка, готова вибухнути.
51. Якби всі знали, що я відчуваю, мене б вважали людиною, з якою нелегко дійти згоди.
52. Завжди думаю про те, що за таємні причини примушують людей робити щось приємне мені.
53. Коли кричать на мене, кричу у відповідь.
54. Невдачі засмучують мене.
55. Б'юся не рідше і не частіше інших.
56. Можу згадати випадки, коли був настільки злим, що хапав першу річ під рукою та ламав її.
57. Інколи відчуваю, що готовий першим почати бійку.
58. Інколи відчуваю, що життя зі мною обходиться несправедливо.
59. Раніше думав, що більшість людей говорить правду, але тепер в це не вірю.
60. Сварюся тільки від злості.
61. Коли вчиняю неправильно, відчуваю докори сумління.
62. Якщо для захисту своїх прав потрібно застосувати фізичну силу, я застосую її.
63. Інколи виражаю свою злість тим, що стукаю по столу.
64. Буваю грубим по відношенню до людей, котрі мені не подобаються.
65. У мене немає ворогів, які б не хотіли мені нашкодити.
66. Не вмію поставити людину на місце, навіть коли вона на це заслуговує.
67. Часто думаю, що живу неправильно.
68. Знаю людей, які можуть довести мене до бійки.
69. Не сумую із-за дрібниць.
70. Мені рідко приходить в голову думка про те, що люди намагаються розізлити чи образити мене.
71. Часто просто погрожую людям, не збираючись виконувати свої погрози.
72. Останнім часом я став занудою.
73. У суперечці часто підвищую голос.
74. Намагаюся приховати погане відношення до людей.
75. Краще погоджусь з чимось, аніж стану сперечатися

Текст опитувальника «Діагностика стилю спілкування»

1. Чи схильні Ви шукати шляхи до примирення після чергового службового конфлікту?
 - А. Завжди.
 - Б. Іноді.
 - В. Ніколи.
2. Як Ви поводите себе в критичній ситуації?
 - А. Внутрішньо все кипить.
 - Б. Зберігаю повний спокій.
 - В. Втрачаю самовладання.
3. Яким вважають Вас колеги?
 - А. Самовпевненим і заздрисним.
 - Б. Доброзичливим.
 - В. Спокійним, але заздрисним.
4. Як Ви відреагуєте, якщо Вам запропонують відповідальну посаду?
 - А. Прийму її з деякими побоюваннями.
 - Б. погоджуся без коливань.
 - В. Відмовлюся від неї заради власного спокою.
5. Як Ви будете поводитися, якщо хтось із колег візьме з Вашого столу папір?
 - А. Видам йому «по перше число».
 - Б. Змусите повернути.
 - В. Запитаю, чи не потрібно йому ще що-небудь.
6. Якими словами Ви зустрінете чоловіка (дружину), якщо він (вона) повернувся (повернулася) пізніше звичайного?
 - А. «Що тебе так затримало?».
 - Б. «Де ти стирчиш допізна?».
 - В. «Я почав (а) хвилюватися».
7. Як Ви ведете себе за кермом автомобіля?
 - А. Намагаюся обігнати машину, яка «показала хвіст».
 - Б. Не звертаю уваги на те, скільки автомобілів мене обігнало.
 - В. Поїду з такою швидкістю, щоб ніхто не наздогнав.
8. Якими Ви вважаєте свої погляди на життя?
 - А. Збалансованими.
 - Б. Легковажними.
 - В. Вкрай жорсткими.
9. Що Ви зробите, якщо не все вдається?
 - А. Спробую звалити провину на іншого.
 - Б. Змирюся.
 - В. Постараюся надалі бути обережнішим.
10. Як Ви реагуєте на фейлетон про випадки розбещеності серед сучасної молоді?

- А. Прийшов час заборонити молоді такі «розваги».
Б. Потрібно створити їм можливість організовано і культурно відпочивати.
В. І чого ми з ними возимосся.
11. Як ви відреагуєте на те, що посаду, яку Ви хотіли обійняти, дісталася іншому?
А. І навщо я тільки на це витрачав час.
Б. Видно, ця людина начальству більш симпатичніша.
В. Можливо, мені це вдасться іншим разом.
12. Які почуття Ви відчуваєте при перегляді страшного фільму?
А. Страх.
Б. Нудьгу.
В. Задоволення.
13. Як Ви будете себе вести, якщо утворився дорожній затор, і Ви спізналися на важливу нараду?
А. Буду нервувати під час наради.
Б. Спробую викликати поблажливість партнерів.
В. Засмучусь.
14. Як Ви ставитеся до своїх спортивних досягнень, якщо вони у Вас є?
А. Обов'язково намагаюся виграти.
Б. Ціную задоволення відчути себе юним.
В. Дуже злюсь, якщо програю.
15. Як Ви вчините, якщо Вас погано обслужили в ресторані?
А. Стерплю, уникаючи скандалу.
Б. Викличу метрдотеля і зроблю йому зауваження.
В. Відправлюся зі скаргою до директора ресторану.
16. Як Ви вчините, якщо Вашу дитину образили в школі?
А. Поговорю з вчителем.
Б. Влаштую скандал батькам кривдника.
В. Пораджу дитині дати здачі.
17. Яка Ви людина?
А. Нейтральна.
Б. Самовпевнена.
В. Пробивна.
18. Что Ви скажете підлеглому, з яким зіткнулися в дверях?
А. «Вибачте, це моя провина».
Б. «Нічого, дрібниці».
В. «А уважніше Ви не можете бути?».
19. Ваша реакція на статтю в газеті про хуліганство серед молоді:
А. «Коли ж, нарешті, будуть вжиті конкретні заходи?».
Б. Потрібно ввести суворе покарання.
В. Не можна ж все валити на молодь, винні й вихователі.
20. Яку тварину Ви любите?
А. Тигр. Б. Кішка. В. Ведмідь.

**Результати опитування за методикою «Діагностика форм агресивних
реакцій особистості у фруструючих ситуаціях»
(адаптована методика А. Басса та А. Дарки).**

Пит-ня	Відповіді					Пит-ня	Відповіді				
	Д. 1	Д. 2	Д. 3	Д. 4	Д. 5		Д. 1	Д. 2	Д. 3	Д. 4	Д. 5
1	-	-	-	-	-	39	+	-	-	-	+
2	-	-	+	+	+	40	+	+	+	+	+
3	-	+	-	+	+	41	-	+	+	+	+
4	-	-	-	+	+	42	+	-	-	+	+
5	+	-	-	+	-	43	+	-	-	+	+
6	+	+	-	+	+	44	+	+	+	+	+
7	+	-	-	+	-	45	+	-	+	+	+
8	+	+	+	+	+	46	+	-	+	-	+
9	-	-	+	+	+	47	+	-	+	+	+
10	+	+	-	-	+	48	-	+	+	+	-
11	+	+	+	+	+	49	-	+	-	-	+
12	+	-	+	+	+	50	-	+	+	+	+
13	+	+	+	+	+	51	+	+	+	-	+
14	+	-	-	+	+	52	+	+	+	+	+
15	+	+	-	+	+	53	-	-	+	+	+
16	+	+	-	+	+	54	+	+	+	+	-
17	+	+	+	-	+	55	+	+	-	-	+
18	+	-	+	+	+	56	-	-		-	+
19	-	-	-	+	+	57	-	+	-	+	+
20	+	-	-	+	+	58	-	+	-	+	+
21	-	+	+	+	+	59	+	+	+	-	+
22	+	+	-	+	+	60	+	-	+	-	+
23	+	-	-	+	+	61	+	+	+	+	+
24	+	+	-	+	+	62	+	+	-	-	+
25	-	+	-	+	+	63	+	-	+	+	+
26	-	+	+	-	+	64	+	+	+	+	+
27	+	+	+	+	+	65	-	+	+	-	+
28	+	+	-	+	-	66	-	-	-	+	-
29	+	+	-	+	+	67	-	+	-	+	+
30	+	+	-	-	+	68	-	-	-	+	+
31	+	-	-	+	+	69	+	+	+	+	+
32	-	+	+	+	+	70	-	-	-	-	+
33	+	-	+	+	+	71	-	+	-	+	+
34	-	-	-	+	+	72	+	+	-	+	-
35	+	+	-	-	-	73	-	-	-	+	+
36	-	+	+	+	+	74	-	+	+	-	+
37	-	-	-	+	+	75	-	-	+	-	+
38	-	+	-	+	+						

Показник збігів відповідей учнів 7-го класу за кожним з восьми індексів

Дос-ні	Кількість балів за шкалами							
	1	2	3	4	5	6	7	8
	Фізична агресія	Непряма агресія	Роздратуванн	Негативізм	Образа	Підозрілість	Вербальна агресія	Почуття провини
1.	4	5	4	4	4	9	9	7
2.	7	1	6	1	5	7	6	6
3.	3	4	4	1	3	4	4	5
4.	4	5	7	4	6	7	8	6
5.	5	5	7	3	6	8	6	7

Показники рівня індексу агресивності (ІА), рівня агресивної мотивації та індексу ворожості (ІВ) учнів 7-го класу

Дос-ні	Показники			Σ показників: «ІА» і «ІВ»
	індекс агресивності (ІА)	рівень агресивної мотивації	індекс ворожості (ІВ)	
1.	18	17	13	31
2.	14	19	12	26
3.	11	11	7	18
4.	17	19	13	30
5.	16	18	14	30

Результати опитування за тестом «Діагностика стилю спілкування»

Питання	Варіанти відповідей досліджуваних				
	Д. 1	Д. 2	Д. 3	Д. 4	Д. 5
1	Б	Б	А	Б	Б
2	А	А	Б	А	А
3	А	В	В	В	Б
4	Б	В	В	А	Б
5	В	Б	В	Б	В
6	В	Б	Б	В	А
7	А	Б	А	Б	Б
8	А	А	А	А	А
9	В	В	Б	В	В
10	Б	Б	Б	В	А
11	В	А	А	А	В
12	А	А	Б	В	В
13	Б	В	А	В	Б
14	А	А	А	А	Б
15	Б	А	Б	В	В
16	А	А	В	Б	А
17	В	Б	А	А	А
18	А	Б	Б	Б	В
19	В	В	В	Б	А
20	А	А	В	В	А

Особливості стилів спілкування з оточуючими учнів 7-го класу

Досліджувані	Кількість балів	Стиль спілкування
1.	41	помірно агресивний
2.	38	помірно агресивний
3.	34	миролюбний
4.	35	помірно агресивний
5.	38	помірно агресивний

АНОТАЦІЯ

Курсова робота “Гендерні відмінності агресивності в підлітковому віці”.

Робота складається зі вступу, двох розділів, кожен з яких містить три та два підрозділи, висновки. Список літератури містить 25 джерел.

Робота містить 42 сторінки.

Мета роботи: полягає у теоретичному аналізі та емпіричному вивченні психологічних детермінантів агресивної поведінки у підлітковому віці.

Об’єкт дослідження: агресія як психологічне явище.

Предмет дослідження: психологічні детермінанти агресивності у підлітковому віці.

Метод дослідження:

У першому розділі роботи було проведено дослідження основних понять:

агресію та агресивність.

Проаналізовані ці поняття у зарубіжних концепціях.

Розглянуто основні психологічні детермінанти підліткової агресивності і основні фактори, що визначають таку поведінку.

У другому розділі було організовано та проведено дослідження такими методами як: спостереження, бесіда та методика «Діагностика форм агресивних реакцій особистості у фруструючих ситуаціях (адаптована методика А. Басса та А. Дарки).

Ключові слова :

підлітки, агресивність, агресія, агресіологія, психологічні детермінанти, психічний стан, поведінка, фактори.

ABSTRACT

Course work "Gender differences in aggressiveness in adolescence."

The work consists of an introduction, two chapters, each of which contains three and two subsections, conclusions.

The bibliography contains 25 sources.

The work contains 42 pages.

The purpose of the work: consists in theoretical analysis and empirical study of psychological determinants of aggressive behavior in adolescence.

Object of research: aggression as a psychological phenomenon.

Research subject: psychological determinants of aggressiveness in adolescence.

Research method: In the first section of the work, a study of the main concepts was carried out: aggression and aggressiveness. These concepts are analyzed in foreign concepts.

The main psychological determinants of adolescent aggressiveness and the main factors determining such behavior are considered.

In the second chapter, the research was organized and carried out using such methods as: observation, conversation and the method "Diagnostics of forms of aggressive personality reactions in frustrating situations (adapted method of A. Bass and A. Darka).

Keywords: teenagers, aggressiveness, aggression, aggressiology, psychological determinants, mental state, behavior, factors.